

تأثیر داستان‌های فکری فیلیپ کم بر رشد خلاقیت کودکان دوره آمادگی شهر تهران

کاوه رستمی^۱

ایراندخت فیاض^۲

امید قاسمی^۳

تاریخ وصول: ۱۳۹۴/۹/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۳/۲

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی تأثیر داستان‌های فکری فیلیپ کم بر رشد خلاقیت کودکان دوره آمادگی در شهر تهران بود. جامعه آماری پژوهش حاضر کلیه کودکان دوره آمادگی در سال تحصیلی ۹۰-۹۱ شهر تهران بودند، که با استفاده روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای از بین آن‌ها ۳۰ کودک به‌عنوان افراد نمونه انتخاب شدند. برای جمع‌آوری داده‌ها از آزمون خلاقیت تورنس (فرم ب) که دارای سه فعالیت و چهار خرده‌مقیاس سیالی، انعطاف‌پذیری، اصالت و بسط است استفاده شد. داستان‌های فکری فیلیپ کم طی ۱۰ جلسه ۴۵ دقیقه‌ای در طول مدت ۳ ماه اجرا شد. این پژوهش نیمه‌آزمایشی از نوع پیش‌آزمون-پس‌آزمون و با استفاده از گروه کنترل و دوره پیگیری برای گروه آزمایش بود. برای تحلیل داده‌ها از آزمون کوواریانس و آزمون t وابسته استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد که خلاقیت کودکانی که تحت آموزش داستان‌های فکری فیلیپ کم قرار گرفته بودند در هر ۴ بعد خلاقیت رشد داشته‌اند، که این رشد در طول مدت پیگیری هم از پایداری مناسبی برخوردار بود.

واژگان کلیدی: تورنس، خلاقیت، داستان‌های فکری فیلیپ کم

مقدمه

تمدن بشری مرهون اندیشه‌ی خلاق انسان بوده‌است و دوام آن بدون بهره‌گیری از خلاقیت^۴ که عالی‌ترین عملکرد ذهن آدمی قلمداد می‌شود غیر ممکن است (قاسم‌زاده، ۱۳۸۱؛

۱. دانشجوی دکتری فلسفه آموزش و پرورش دانشگاه علامه طباطبائی (نویسنده مسؤل)

oghasemi68@yahoo.com

۲. دانشیار آموزش و پرورش دانشگاه علامه طباطبائی

۳. کارشناس ارشد آموزش ابتدایی دانشگاه علامه طباطبائی oghasemi13@yahoo.com

رادبخش، محمدی‌فر و کیان ارثی، ۱۳۹۲). توسعه و پیشرفت بشر امروز، وابسته به تلاش اندیشمندان و قدرت خلاقانه‌ی ذهن و اندیشه‌ی بارور آن‌هاست. بنابراین کشوری می‌تواند در عرصه‌های اجتماعی، علمی، فنی و فرهنگی رتبه‌ای را احراز کند که بتواند انسان‌هایی خلاق را تربیت کند (چراغ چشم، ۱۳۸۶).

در عصر حاضر کودکان و نوجوانان برای رویارویی با تحولات شگفت‌انگیز هزاره‌ی سوم میلادی باید مهارت‌های تفکر انتقادی و خلاق خود را به منظور تصمیم‌گیری مناسب و حل مسائل پیچیده‌ی جامعه بهبود بخشند. روشن است که برای دستیابی به این هدف، مسئولیتی سنگین بر دوش مراکز آموزشی قرار می‌گیرد و در این مراکز از یک‌سو وظیفه آموزش دانش‌ها و تجهیز دانش‌آموزان و اطلاعات موردنیاز آن‌ها را برعهده دارند و از سوی دیگر باید زمینه‌ای فراهم آورند تا به رشد و پرورش خلاقیت و نوآوری و استفاده‌ی صحیح و جهت‌دار از این استعداد کمک کند (دایکن و ات آل، ۲۰۰۷). بنابراین لازم است نظام آموزش، به تربیت و پرورش افرادی تأکید کند که به حل خلاق مسائل پیش‌بینی‌ناپذیر قادر باشند (محمدی‌فر و کیان ارثی، ۱۳۹۲).

اگرچه در زمینه خلاقیت تعریف‌های متعدد و گاه متضادی وجود دارد، ولی در این مورد یک اتفاق نظر کلی مشاهده شده است و این که خلاقیت توانایی فرد برای تولید ایده‌ها، نظریه‌ها، بینش‌ها یا پدیده‌های جدید، بدیع‌سازی و بازسازی مجدد در علوم و سایر زمینه‌ها است و از نظر علمی، زیبایی‌شناسی و تکنولوژی و اجتماعی با ارزش تلقی می‌شود (ناجی و قاضی نژاد، ۱۳۸۶). تورنس^۲ معتقد است، خلاقیت عبارت است از فرآیند احساس مشکلات و مسائل، اختلاف نظر درباره‌ی اطلاعات، خطا کردن عناصر و عوامل اشیاء و نیز حدس زدن، تشکیل فرضیه‌ها درباره‌ی این کمبودها، ارزیابی و آزمایش این حدس‌ها و فرضیه‌ها و اصلاح و آزمایش مجدد آن‌ها و در نهایت مرتبط‌ساختن نتایج است (به نقل از دادستان، ۱۳۸۸).

علی‌رغم این که عمده فعالیت‌های مدرسه به تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان اختصاص دارد اما شواهد نشان می‌دهد که برنامه آموزشی نتوانسته است، درست اندیشیدن را در دانش‌آموزان رشد دهد و متأسفانه مدارس امروز توجه خود را بیشتر به انتقال اطلاعات

---

1. Daykin & Et al
2. Turens

و حقایق علمی معطوف کرده است و از تربیت انسان‌های خلاق فاصله گرفته است (اینسن، لیمین و پل^۱، ۱۹۸۹؛ شعبانی، ۱۳۸۲).

پرورش دادن مهارت‌های تفکر و استدلال و خلاقیت بسیار دشوار است، اما این به معنای غیر ممکن بودن آن نیست. تحقیقات انجام گرفته در دهه‌های اخیر نشان داده است که تفکر آموزش پذیر است، یعنی می‌توان دگرگونی‌های چشم‌گیر و پایدار در عملکرد شناختی افراد ایجاد کرد (ساتراکدو، لیزارگاد و هیاکدان^۲، ۲۰۰۹؛ رستمی، رحیمی، رستمی و هاشمی، ۱۳۹۱).

از آن‌جا که تأکید صرف بر حافظه و یادگیری کلیشه‌ای یکی از موانع رشد خلاقیت در کودکان و نوجوانان است، رویکرد آموزش فلسفه به کودکان^۳ رویکرد جدیدی است که هدف آن پرورش متفکرانی است که به اعتقاد لیمین^۴ به کودکان کمک می‌کند تا بیاموزند که چگونه خودشان فکر کنند (مرعشی، ۱۳۸۵). این برنامه نخستین بار توسط پروفیسور «هاتیو لیمین» در اواخر دهه‌ی ۱۹۶۰ در دانشگاه کلمبیا مطرح شد. «لیمین» این طرح را با هدف فراهم کردن برنامه‌ی تحصیلی در زمینه‌ی کاوش فلسفی برای افراد از مقطع کودکان تا دانشگاه تهیه کرد (رستمی، مفیدی و فیاضی، ۱۳۹۳). اصطلاح p4c یا همان فلسفه‌ی کودکان به طریقی بنا نهاده شده است که در کودکان یک تا سیزده‌ساله سبب رشد عقلانی و دقت زیاد می‌شود و به آن‌ها کمک می‌کند تا آن دسته از توانایی‌هایی که برای یک قضاوت صحیح در زندگی روزمره نیاز دارند پرورش دهند (لیمین، ۱۹۸۳؛ قاسمی، زارع و حقیقت، ۱۳۹۰). این برنامه براساس روش دیالکتیک سقراطی است و توجه آن بر جست‌وجو و پرسشگری است و در تمامی جلسات تدریس، مباحث بر پایه‌ی سؤالات دانش‌آموزان در پاسخ به محرک‌های ارائه‌شده همچون شعر، تصویر و داستان است (بارو^۵، ۲۰۱۰).

روش‌های آموزش فلسفه به کودکان بر رابطه‌ی نزدیک معلم و شاگرد و ایجاد انگیزه برای آغاز بحث و گفت‌وگو از طریق داستان، قطعه شعر یا بیان واقعه‌ای و امثال آن تأکید دارد. در این روش به دانش‌آموزان فرصت داده می‌شود تا به تفکر بپردازند و سپس وارد

-
1. Einsen; Limin & pol
  2. Satractado; Lizargad & Hiakdan
  3. Philosophy for Children
  4. Lipman
  5. Baro

گفت و گوهای گروهی شوند. این گفت و گوها باعث تفکر و تعمق بیشتر می‌شوند و می‌تواند گروه‌های کاوش‌گر فلسفی را در مسائل گوناگون شکل دهد (امی و فرامرز قراملکی، ۱۳۸۴). این روش در دو دهه‌ی اخیر بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. در ایران نیز به صورت یک طرح هدفمند، نخستین بار در سال ۱۳۷۳ توسط بنیاد حکمت اسلامی صدرا شناخته شد (ریالایانی چاووشی؛ قاسمی، زارع و حقیقت، ۱۳۹۰). برای انجام برنامه فلسفه برای کودکان، کتاب‌های داستانی ویژه‌ی کودکان تألیف شده است. هسته‌ی مرکزی برنامه در برگیرنده‌ی رمان و داستان‌های فلسفی همراه با کتاب راهنمای معلمان است که برای کودکان ۳ سال به بالا نوشته شده است.

یکی از این داستان‌ها متعلق به فیلیپ کم^۱ است. وی استاد فلسفه در دانشگاه «نیورست و ویلز لمیدنی» بوده است که آثاری تحت عنوان داستان‌های فکری ۱، ۲ و ۳ (کندوکاو فلسفی برای کودکان) تألیف کرد. این داستان‌ها کودکان را به پرسش کردن، بررسی پیامدها و پیش‌فرض‌ها، استفاده از ملاک‌ها و کاوش نظرهای گوناگون دعوت می‌کنند (رستمی، مفیدی و فیاض، ۱۳۹۳).

نتایج تحقیقات نشان داده است که دانش‌آموزانی که از این داستان‌های فلسفی استفاده کرده‌اند، برای خود و برای یادگیری خود، ارزش قائل هستند و دارای اعتماد به نفس بهتری هستند و در کلاس پرس و جو می‌کنند و تعادل گروهی مناسب دارند (مرعشی، ۱۳۸۵). چنانچه رستمی، مفیدی و فیاض (۱۳۹۳)، در پژوهشی با عنوان مقایسه تأثیر داستان‌های فکری فیلیپ کم و مرتضی خسرونژاد بر رشد خلاقیت در کودکان دوره‌ی آمادگی به این نتیجه دست یافتند که هر دو روش در پرورش تفکر و خلاقیت کودکان در ابعاد خلاقیت اثرگذار بوده است. هایمر^۲ (۲۰۰۲) و تریکی^۳ و همکاران (۲۰۰۴) در مقاله‌های مشابهی به تأثیر مثبت این برنامه بر خلاقیت، مهارت‌های خواندن و نوشتن، تفکر انتقادی و توانایی‌های شناختی و ریاضی کودکان اشاره کرده‌اند.

اهمیت رشد و خلاقیت مریان و مسئولان آموزش و پرورش و والدین را به کمک به کودکان و نوجوانان در جهت رشد خلاقیتشان وادار می‌کند. اما هنوز روش‌های مختلف پرورش تفکر در ایران مورد بررسی قرار نگرفته است، علی‌الخصوص روش فلسفه برای

-
1. Philip Cam
  2. Haymer
  3. Trickey

کودکان که تحقیقات کمی بر روی آن انجام گرفته است. بنابراین تا زمانی که پژوهش جامعی در زمینه روش‌ها و فنون مؤثر در رشد خلاقیت در کودکان و نوجوانان انجام نگیرد، والدین، معلمان و مسئولان آموزش و پرورش نخواهند توانست برنامه‌ریزی صحیحی در این زمینه داشته باشند. با بررسی‌ها و مطالعات بیشتری که در این زمینه انجام شد، مشاهده شد که در خصوص تأثیر داستان‌ها بر رشد خلاقیت کودکان و نوجوانان تحقیقات قابل توجهی صورت نگرفته است. از این رو پژوهش حاضر با در نظر گرفتن این ضرورت به دنبال بررسی تأثیر داستان‌های فلسفی فیلیپ کم بر رشد خلاقیت کودکان دوره آمادگی شهر تهران است. اهمیت پژوهش حاضر در توسعه دانش کاربردی در زمینه‌ی رشد خلاقیت با برنامه آموزش فلسفه به کودکان است. بنابراین در این پژوهش پرسش‌های اساسی عبارتند از اینکه:

✓ آیا آموزش داستان‌های فلسفی فیلیپ کم بر خلاقیت کودکان دوره آمادگی تأثیر دارد؟

✓ آیا تأثیر آموزش داستان‌های فکری فیلیپ کم بر خلاقیت کودکان از پایداری مناسبی برخوردار است؟

روش پژوهش

تحقیق حاضر با توجه به هدف اصلی آن که «بررسی تأثیر داستان‌های فیلیپ کم بر رشد خلاقیت در کودکان آمادگی شهر تهران» است، موجب بسط دانش و کمک به بهبود آموزش به کودکان می‌شود و جزء تحقیقات کاربردی می‌باشد.

در این پژوهش از روش‌های نیمه‌آزمایشی برای بررسی تأثیر داستان‌ها بر خلاقیت استفاده می‌شود. به‌طور دقیق‌تر، در این پژوهش از طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه کنترل استفاده شد. برای بررسی بهتر تأثیر داستان‌ها بر خلاقیت یک دوره پیگیری نیز پیش‌بینی شد که این دوره و ارزیابی آن ۳ ماه پس از اجرای پس‌آزمون اجرا شد و نتایج آن با دوره پس‌آزمون مقایسه شد.

جامعه آماری پژوهش حاضر کلیه‌ی کودکان دوره آمادگی در سال تحصیلی ۹۱-۹۰ در شهر تهران بودند. بر اساس شرایط و طرح انتخاب شده در این پژوهش و همچنین امکانات اجرایی تعداد ۳۰ نفر از کودکان با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای به‌عنوان افراد نمونه انتخاب شدند. معیارهای ورود افراد نمونه به پژوهش عبارت بودند از: ۱- رضایت

والدین کودکان. ۲- تجانس فرهنگی کودکان از لحاظ نوع آموزش‌های قبلی ۳- عدم وجود سابقه طلاق و جدایی در خانواده آن‌ها ۴- عدم ابتلا به اختلالات یادگیری و ... .

اجرای داستان‌های فیلیپ کم توسط پژوهشگر مربوطه صورت می‌گیرد. محقق طی یک جلسه توجیهی برای والدین ضمن آشنایی با روش‌های آموزشی و مفاهیمی که قرار است در کارگاه آموزشی، کودکان آن‌ها آموزش ببینند. کل دوره آموزشی در ۱۰ جلسه طراحی شده بود. عناوین داستان‌های مورد استفاده در این پژوهش عبارتند از خانه، خانه‌ی تو یا من، لانه‌ی پرنده، تامی و لاکپشت زمان، شبی زیر ستارگان، لیندا و کلارا، اکوسیسترها، داستان گابریل، روی ایوان و بدخلقی که منتخب از جلد یک تا سه کتاب‌های فیلیپ کم بود. لازم به ذکر است که تمامی جلسات در مدت ۴۵ دقیقه اجرا شد.

در پژوهش حاضر فرم ب آزمون خلاقیت تورنس به‌عنوان ابزار اندازه‌گیری برای خلاقیت استفاده شد. این آزمون مؤلفه‌های ابتکار، بسط، سیالی و انعطاف‌پذیری را می‌سنجد که از سه بخش تشکیل شده است. در هر بخش از تصاویر نیمه‌تمام استفاده شده است که شرکت‌کننده می‌بایست هر بخش را در زمان ۱۰ دقیقه بر اساس توانایی و خلاقیت خود کامل کند و در مجموع شرکت‌کننده برای هر سه بخش ۳۰ دقیقه فرصت دارد و در پایان آزمون هر کدام از تصاویر نمره‌گذاری می‌گردد. تورنس برای اطمینان از روایی محتوایی آزمون، دستورالعمل‌ها و شیوه‌ی نمره‌گذاری بر مبنای بهترین پژوهش‌ها و نظریه صورت داده است. او اعتبار این آزمون را بین ۰/۸۸ تا ۰/۹۶ اعلام کرده است (تورنس، ۱۹۷۴؛ رادبخش، محمدی و کیان ارثی، ۱۳۹۲).

برای تجزیه و تحلیل اطلاعات پژوهشی از روش آمار توصیفی و استنباطی به کمک نرم افزار SPSS در دو بخش زیر انجام شد. بخش اول آمار توصیفی بود که شامل شاخص‌های مربوط به آمار توصیفی (فراوانی، درصد، میانگین، رسم نمودار و جدول) است و در بخش دوم به تجزیه و تحلیل استنباطی پرداخته شده است. برای تجزیه و تحلیل استنباطی با توجه به گروه‌های مورد بررسی از تحلیل کوواریانس و آزمون t وابسته استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

با توجه به ماهیت روش تحقیق به کار گرفته شده در این تحقیق در جدول زیر یافته‌های توصیفی بر اساس گروه‌های آزمایش و کنترل در سه وضعیت پیش‌آزمون، پس‌آزمون و دوره پیگیری ارائه شده است.

جدول ۱. شاخص‌های توصیفی ابعاد خلاقیت در ۳ وضعیت

وضعیت	شاخص	سیالی		انعطاف پذیری		ابتکار		بسط	
		آزمایش	کنترل	آزمایش	کنترل	آزمایش	کنترل	آزمایش	کنترل
پیش آزمون	میانگین	۹۷/۸۶	۹۸/۰۶	۹۸/۱۳	۹۷/۵۳	۹۹/۳۴	۹۹/۲	۹۷/۷۳	۹۸/۴۶
	انحراف استاندارد	۲/۸۴	۲/۶۸	۴/۴۷	۴/۸۲	۳/۳۳	۳/۶۶	۳/۲۳	۴/۰۸
پس آزمون	میانگین	۱۰۳/۰۶	۹۷/۹۳	۱۰۴/۴۶	۹۸/۸۶	۱۰۴/۶۶	۹۸/۶	۱۰۳/۲	۹/۹۴
	انحراف استاندارد	۲۵/۲	۲/۷۱	۳/۱۱	۶/۷۲	۲/۹۴	۳/۸۳	۲/۰۷	۳/۱۴
دوره پیگیری	میانگین	۱۰۳/۷	-	۱۰۴/۵۶	-	۱۰۳/۶	-	۱۰۴/۲	-
	انحراف استاندارد	۳/۶۵	-	۱۰۲/۰۶	-	۳/۳۱	-	۲/۸۶	-

با توجه به نتایج جدول ۱ در مرحله پیش‌آزمون بعد ابتکار با میانگین ۹۹/۳۴ و انحراف استاندارد ۳/۳۳ دارای بالاترین میانگین و بعد بسط با میانگین ۹۷/۷۳ و انحراف استاندارد ۳/۲۳ دارای پایین‌ترین میانگین است. در مرحله پس‌آزمون نیز بعد ابتکار دار یا بالاترین و بعد سیالی دارای پایین‌ترین میانگین است. در مرحله پیگیری میانگین ابعاد سیالی، انعطاف‌پذیری و بسط افزایش و میانگین بعد ابتکار کاهش یافته است.

بررسی فرضیه اول پژوهش

آموزش داستان‌های فکری به کودکان دوره آمادگی شهر تهران بر ابعاد خلاقیت (سیالی، انعطاف‌پذیری، ابتکار و بسط) تأثیر دارد.

به‌منظور آزمون این فرضیه که تفاوت مشاهده‌شده بین میانگین‌های ابعاد خلاقیت در پس‌آزمون با کنترل اثر پیش‌آزمون از لحاظ آماری معنادار می‌باشد یا خیر ابتدا مفروضات تحلیل کوواریانس مورد بررسی قرار گرفت. برای بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها از آزمون کالماگروف اسمیرنوف استفاده شد که با توجه به سطوح معنی‌داری بدست آمده (همگی بزرگتر از ۰/۰۵) داده‌های تمام متغیرها دارای توزیع نرمال بودند. برای بررسی مفروضه همگنی واریانس‌ها از آزمون لون استفاده شد که سطوح معنی‌داری بدست آمده همگی از ۰/۰۵ بیشتر بودند و می‌توان نتیجه گرفت که واریانس متغیرهای پژوهش در دو مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون همگن بودند. برای بررسی همگنی شیب رگرسیون نیز از آزمون F استفاده شد و بر اساس تحلیل داده‌های پژوهش مقدار F تعامل متغیر مستقل و همپراش ۰/۴۱۲

می‌باشد که در سطح ۰/۰۵ معنادار نیست. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که پیش فرض همگونی شیب رگرسیون رعایت شده است. با توجه به این که مفروضه‌های آزمون تحلیل کوواریانس رعایت شده بودند از این آزمون جهت بررسی این فرضیه استفاده شد که نتایج آن در جدول ۲ گزارش شده است.

جدول ۲. نتایج تحلیل کوواریانس تأثیر روش آموزش بر ابعاد خلاقیت

ابعاد	منبع	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معنی داری	اندازه اثر	توان آزمون
سیالی	پیش آزمون	۶۳/۱۷	۱	۳۰/۱۷	۰/۲۸۱	۰/۰۰۱	۰/۸۱	۰/۹۹
	گروه	۳۴/۳۳	۱	۱۹۹/۳۳	۱۷/۶۶	۰/۰۰۱	۰/۹۱	۰/۹۹
	خطا	۱۶/۶۹	۲۷	۱۱/۲۸	-	-	-	-
انعطاف پذیری	پیش آزمون	۳۸۳/۱۶	۱	۳۸۳/۱۶	۳۰/۲	۰/۰۰۳	۰/۸۵	۰/۹۹
	گروه	۴۲۵/۶۶	۱	۴۲۵/۶۶	۳۳/۵۵	۰/۰۰۵	۰/۸۹	۰/۹۹
	خطا	۳۴۲/۴۶	۲۷	۱۲/۶۸	-	-	-	-
ابتکار	پیش آزمون	۹۱/۰۵	۱	۱/۰۵	۰/۰۸۸	۰/۰۰۱	۰/۸۸	۰/۹۹
	گروه	۲۵۱/۵۵	۱	۲۵۱/۵۵	۲۰/۸۳	۰/۰۰۱	۰/۹۱	۰/۹۹
	خطا	۳۶/۰۹	۲۷	۱۲/۰۷	-	-	-	-
بسط	پیش آزمون	۲۹/۱۱	۱	۲۹/۱۱	۴/۷۸	۰/۰۰۲	۰/۸۱	۰/۹۹
	گروه	۲۲۲/۰۱	۱	۲۲۲/۰۱	۳۶/۵	۰/۰۰۴	۰/۹۱	۰/۹۹
	خطا	۳۵/۲۲	۲۷	۶/۰۸	-	-	-	-

مطابق با نتایج جدول ۲، با حذف تأثیر متغیر پیش آزمون و با توجه به ضریب F محاسبه شده، مشاهده می‌شود که بین میانگین‌های تعدیل‌شده نمرات تمامی ابعاد خلاقیت در شرکت‌کنندگان برحسب عضویت گروهی «پیش آزمون و پس آزمون» در مرحله پس آزمون تفاوت معناداری مشاهده می‌شود ($P < 0.05$). بنابراین نتیجه گرفته می‌شود که فرض صفر رد شده و آموزش داستان‌های فکری تأثیر معناداری بر خلاقیت داشته‌است. میزان این تأثیر «معنادار بودن عملی» در بعد سیالی ۰/۹۹، انعطاف‌پذیری ۰/۹۵، ابتکار ۰/۹۵ و در بعد بسط

۰/۹۹ بوده است. به علاوه توان بالای آزمون آماری در پژوهش حاضر بیانگر این نکته است که با احتمال ۹۹ درصد فرض صفر به درستی رد شده است.

بررسی فرضیه دوم پژوهش

آموزش داستان‌های فکری فیلیپ کم بر ابعاد خلاقیت کودکان دوره آمادگی در طول زمان از پایداری مناسبی برخوردار است. برای بررسی این فرضیه که تأثیر آموزش داستان‌های فکری در طول آزمون در گروه آزمایش از پایداری مناسبی برخوردار است از آزمون t وابسته استفاده شده است. بدیهی است که در صورت عدم افت آزمودنی‌ها در آزمون پیگیری می‌توان نتیجه گرفت که دوره آموزشی از پایداری مناسبی برخوردار است.

جدول ۳. آماره‌های آزمون t وابسته

ابعاد	میانگین	انحراف استاندارد	تی	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
سیالی	۰/۳۳	۱/۳۹	۰/۹۲۴	۱۴	۰/۳۷۱
انعطاف‌پذیری	۲/۴	۴/۴۲	۲/۱۰۳	۱۴	۰/۰۵۴
ابتکار	۱/۰۶	۵/۸۷	۰/۷۰۳	۱۴	۰/۴۹۳
بسط	۱/۹۳	۴/۱۹	۱/۷۸	۱۴	۰/۰۹۶

با توجه به نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل داده‌ها و جداول ۳ و با توجه به سطح معنی‌داری به دست آمده می‌توان نتیجه گرفت که بین دو گروه مورد مقایسه تفاوت وجود ندارد. با توجه به این که در آزمون پیگیری مهارت‌های آموخته شده نسبت به مرحله پس‌آزمون افت قابل ملاحظه‌ای نداشته‌است می‌توان نتیجه گرفت که مهارت‌های به دست آمده در بعد خلاقیت مورد بررسی از پایداری مناسبی برخوردار بوده است.

بحث و نتیجه‌گیری

با نگاهی کوتاه به وضعیت پیشرفت علم در جوامع صنعتی در می‌یابیم که با ایجاد نهضت‌های رو به رشدی مانند نهضت پرورش استعداد خلاقیت و ابداع در آن جوامع، جهان سریع‌تر از پیش رو به پیشرفت است. اگر بزرگسالانی خلاق و دارای قوه تخیل قوی می‌خواهیم، باید از سال‌های اولیه زندگی برای آن‌ها برنامه‌ریزی کنیم. اگر خلاقیت و تخیل کودکان تشویق نشود، آنان به بزرگسالانی خلاق بدل نمی‌شوند. بنابراین آموزش خلاقیت در دوران کودکی اهمیت فوق‌العاده‌ای دارد. برنامه آموزش به کودکان در طول دو دهه از شهرت و اعتبار

جهانی برخوردار شده و تمامی جریان‌های تربیتی معاصر را تحت تأثیر قرار داده است و بسیاری از محققان به اثرات اخلاقی این برنامه اعتراف دارند (جهانی، ۱۳۸۶). در رویکردهای جدید آموزشی، روش اجتماع‌پژوهی در قالب برنامه فلسفه برای کودکان، روشی، ارزشمند پرورش کودکان و خلاقیت آن‌ها محسوب می‌شود. این روش هم‌اکنون از ارزش بین‌المللی برخوردار شده است (حسینی و حسینی، ۱۳۹۰؛ به نقل از عرفانی، ۱۳۹۰). بنابراین دانش‌آموزان و کودکان می‌توانند در جریان یادگیری خود مشارکت کنند و با فعالیت‌های ذهنی به کشف موضوع یادگیری نائل آیند. یادگیری از طریق اجتماع‌پژوهشی ایجاد نوعی خلاقیت برای کودکان به شمار می‌آید. پژوهش حاضر نشانگر تأثیر مثبت روش اجتماع‌پژوهشی به کمک استفاده از داستان‌های فکری فیلیپ کم در افزایش خلاقیت کودکان در فضای آموزشی است. یافته‌های پژوهش حاضر ضمن تأیید اثرات مثبت برنامه آموزش فلسفه به کودکان، با یافته‌های داخلی همچون مرعشی و همکاران (۱۳۸۶)، ناجی و قاضی‌نژاد (۱۳۸۶)، اسکندری و کیانی (۱۳۸۶)، براتی (۱۳۸۸)، سلیمانی (۱۳۸۱)، ضرغامی و همکاران (۱۳۸۷) و همچنین نتایج تحقیقات خارجی (برای نمونه نگاه کنید به تریکی و تاپینگ^۱، ۲۰۰۴) همسو است.

این رویکرد همچنین باعث می‌شود خودآگاهی کودک افزایش یابد و او بتواند برای خود فکر کرده و خلاق باشد. یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که استفاده از روش اجتماع‌پژوهشی در قالب برنامه فلسفه برای کودکان منجر به رشد خلاقیت کودکان در تمامی مؤلفه‌های خلاقیت (سیالی، انعطاف‌پذیری، اصالت و بسط) شد. همچنین پژوهش حاضر با بهره‌گیری از داستان‌هایی که با فرهنگ و پیش‌داسته‌های بومی کودکان مطابقت دارند و نیز نشان دادن تأثیر مثبت آن‌ها تلاشی در جهت تأیید استفاده از محتواهای بومی در برنامه "آموزش فلسفه برای کودکان" بود. هسته مرکزی برنامه فلسفه برای کودکان شامل رمان و داستان‌های فلسفی و نیز کتاب‌های راهنمای معلمان است که برای کودکان سه سال به بالا مناسبند.

در این زمینه کتاب‌های متعددی نوشته شده است که هر کدام ویژه سطح سنی خاصی است. بعد از «ماتیولپمن» پیروان او مانند "فیلیپ کم" مجموعه داستان‌های فکری ۱، ۲، ۳

---

1. Trickey & Topping

را در این زمینه تولید کرد. به همین منظور، در سراسر اروپا، آفریقای جنوبی و آمریکای جنوبی نیز تلاش‌ها برای تولید چنین کتاب‌هایی انجام شده است (حسینی و حسینی، ۱۳۹۰). تحقیقات حاضر نمونه‌ای از بررسی تأثیر مثبت این داستان‌ها بر پرورش خلاقیت است. بررسی دیدگاه‌ها و بازخورد خود کودکان و والدین (ناجی و قاضی‌نژاد، ۱۳۸۶) و مربیان (هدایتی و همکاران، ۱۳۸۸) نسبت به این داستان‌ها نیز شایان توجه است و می‌توانند نقطه شروع خوبی برای تحقیقات آینده باشد.

منابع

- اسکندری، ح و کیانیژ. (۱۳۸۶). تأثیر داستان بر افزایش مهارت فلسفه ورزی و پرسشگری دانش آموزان. *فصلنامه برنامه ریزی درسی*، جلد دوم: صص ۲۴-۱۴.
- امی، ز و قراملکی ا. (۱۳۸۴). مقایسه سبک‌های لیمن و برنی فر در فلسفه برای کودکان. *فصلنامه اندیشه نوین دینی*، جلد اول: صص ۹-۲۳.
- براتی، م. (۱۳۸۸). بررسی اثر اجتماع پژوهشی بر پرورش مهارت‌های استدلال دانش آموزان دختر پایه چهارم شهر اصفهان، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی تهران.
- پریرخ، دادستان. (۱۳۸۸). *ارزیابی شخصیت کودکان*. تهران: رشد.
- جهانی، جعفر. (۱۳۸۶). بررسی تأثیرات برنامه‌ی فلسفه برای کودکان در رشد منش‌های اخلاقی دانش آموزان. *فصلنامه مطالعات برنامه درسی*. ۷: صص ۳۷-۵۶.
- چراغ چشم، عباس. (۱۳۸۶). بررسی تأثیر شیوه‌های تدریس مبتنی بر تکنیک‌های خلاقیت در آموزش و یادگیری دانش آموزان. *فصلنامه تربیت اسلامی*، ۳، ۵، صص ۳۶-۷.
- رادبخش، ناهید، محمدی فر و کیان ارثی، فرحناز. (۱۳۹۲). اثربخشی بازی و قصه‌گویی بر افزایش خلاقیت. *ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، ۲، ۴، صص ۱۹۵-۱۷۷.
- رستمی، کاوه؛ رحیمی، ابراهیم؛ رستمی، ویدا و هاشمی، سپیده. (۱۳۹۱). بررسی تأثیر اجتماع پژوهشی در برنامه فلسفه برای کودکان بر خلاقیت کودکان. *تفکر و کودک*، ۳، ۲، صص ۱-۱۷.
- رستمی، کاوه؛ مفیدی، فرخنده و فیاض، ایراندخت. (۱۳۹۳). مقایسه‌ی تأثیر داستان‌های فیلیپ کم و مرتضی خسرو نژاد بر رشد خلاقیت در کودکان دوره‌ی آمادگی شهر

تهران در سال تحصیلی ۱۳۸۹-۱۳۹۰. مجله علمی پژوهشی مطالعات ادبیات کودک
دانشگاه شیراز، ۵، ۱، صص ۴۹-۷۲.

ضرغامی، سعید. (۱۳۸۷). بررسی مقایسه ای آموزش فلسفه و منطق به روش‌های ادغامی و تفکیکی در دوره‌ی متوسطه نظری، وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و
نوسازی آموزشی.

عرفانی، نصراله. (۱۳۹۰). فلسفه برای کودکان در مهارت حل مسأله و خلاقیت دانش آموزان
پایه سوم راهنمایی شهر همدان در سال تحصیلی ۹۰-۸۹. پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد،
دانشکده‌ی علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه پیام نور شهرری.

فیشر، رابرت. (۲۰۰۱). آموزش تفکر به کودکان، ترجمه مسعود صفایی مقدم و افسانه
نجریان (۱۳۸۵)، اهواز: رسش.

قاسمی، فرشید؛ زارع، زهرا و حقیقت، شهربانو. (۱۳۹۰). مقایسه‌ی تأثیر داستان‌های فلسفی
ایرانی و غیر ایرانی و داستان‌های علدی بر رشد تفکر فلسفی کودکان پایه اول ابتدایی.
فصلنامه‌ی علمی پژوهشی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، ۲، ۴، صص ۱۵۲-۱۳۳.
کم، فیلیپ. (۱۹۹۳). داستان‌های فکری (جلد اول) (ترجمه احسانه باقری، ۱۳۹۳). تهران: امیر
کبیر.

مرعشی، منصور. (۱۳۸۵). تأثیر اجتماع پژوهشی بر پرورش مهارت‌های استدلال دانش
آموزان پایه سوم راهنمایی پسر شهر اهواز. هفتمین همایش سالانه انجمن مطالعات
برنامه‌ی درسی: صص ۱۹۴-۱۸۰.

ناجی، سعید وقاضی نژاد، پروانه. (۱۳۸۶). بررسی نتایج برنامه فلسفه برای کودکان روی
مهارت‌های استدلال و عملکرد رفتاری کودکان، فصلنامه مطالعات برنامه ریزی درسی،
۲: صص ۱۵۰-۱۳۲.

هدایتی، مهرنوش و قائدی، یحیی و شفیع آبادی، عبدالله و یوسفی، غلامرضا. (۱۳۸۸). بررسی
تأثیر اجرای برنامه‌ی "فلسفه برای کودکان" به صورت اجتماع پژوهشی بر بهبود روابط
میان فردی در دانش آموزان مقطع ابتدایی شهر تهران از دیدگاه آموزگاران. فصلنامه‌ی
اندیشه‌های تازه در علوم تربیتی، ۳: صص ۴۵-۳۰.

Barrow, W. (2010). Dialogic, Participation and The Potential for Philosophy
for Children, *Thinking Skills and Creativity*, 2(5), 61-69.

- Daykin, N; Mac Clean, S & Bunt, L. (2007). Creativity Identity and Healing: Participants Accounts of Music Therapy in Cancer Care health, 11930, 349-370.
- Hymer. B. (2002). IAPC. montclair state university.
- Mangado, T., & Cardelle-Elawar, M. (2009). Enhancement of thinking skills: Effects of two intervention methods. *Thinking Skills and Creativity*. 4, 30-43.
- Trickey. S & Topping. K.J. (2004). Philosophy for children: a systematic review. *Research Papers in Education*, 19 (3).